

Регіоналістика. Краєзнавчі студії

УДК 902.2(477)

Бакалець О. А.

АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ БАРСЬКОЇ ЗЕМЛІ ПОДІЛЛЯ: ЗА МУЗЕЙНИМИ МАТЕРІАЛАМИ (VI ТИС. Р. ДО Н. Е. – VI СТ.)

Пам'ятки матеріальної культури, які залишилися від стародавніх народів, що населяли територію Барської землі Поділля, є важливими історичними джерелами, з допомогою яких вченим вдається об'єктивно дослідити найважливіші етапи становлення і розвитку людської цивілізації на теренах України та нашого краю зокрема. Автор робить спробу проаналізувати понад 40 трипільських, черняхівських, готських поселень, скіфських курганів, ряд археологічних пам'яток, виявлених археологами та краєзнавцями-істориками на території Барського району в різні періоди, розміщених в фондах та експозиціях Барського районного історичного музею та інших закладах Вінницької області.

Територія Барського району багата археологічними пам'ятками VI тис. до н. е. – VI ст. н. е. Вагомий внесок у дослідженні археологічних пам'яток Барщини зробили відомі подільські археологи: Є. Сіцінський, В. Загоруйко, В. Прилипко, П. Хавлюк, І. Заєць, Д. Гопак, С. Рижов, Б. Лобай, Б. Магомедов, В. Косаківський, В. Шумова, В. Восколуп, Л. Виногородська.

Протягом XX - на поч. XXI ст. на території району працювало близько десяти археологічних експедицій, організованих Вінницькою обласною археологічною інспекцією, обласним краєзнавчим музеєм, інститутом історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського та Інститутом археології НАН України. Результати цих досліджень відбиті у наукових звітах експедицій, обласних, районних, міських періодичних виданнях, збірниках Вінницьких історико-краєзнавчих конференцій, у матеріалах I Міжнародної конференції "Бар. Барська земля - кризь призму століть" (2008). За нашими підрахунками в краї зафіксовано 40 поселень давніх людей - кургани та 6 поселень доби Буго-Дністровського неоліту (VI-V тис. років до н. е.) (с. Кошаринці, Кузьминці, Міжлісся, Мальчівці, Верешки, Мартинівка), 12 - трипільських поселень доби енеоліту (IV - III тис. до н. е.) (с. Ялтушків I, II, III, Бригідівка, Маньківці, Комарівці, Ходаки, Войнашівка, Пилипи, Польове, Гайове, Колосіївка), 5 - доби бронзи (III - I тис. до н. е.) (с. Васютинці, Сименки, Сеферівка, Барські Чемериси, м. Бар), 5 поселень і 4 кургани доскіфського (VIII -- VII ст. до н. е.) та скіфського періоду (VII - III ст. до н. е.) (с. Комарівці, Колосіївка, Гайове, Українське, Іванівці).

Чисельні знахідки поселень східних слов'ян, які відносяться до черняхівської, вельбарської, комарівської культур II - V ст. н. е., виявлені вздовж р. Моцанка, Лядова, Рів та їх приток, поблизу сіл Митки (урочище "Золоті ключі"), Гармаки, Гайове, урочище "Барське", Маньківці, Ялтушків, Сеферівка, Верхівка, Кузьминці, Гулі, м. Бар (Капцанівка).

Фрагменти гончарних виробів в експозиціях Барського районного музею свідчать про наймасовіший промисел місцевого населення - виготовлення ліпного столового і кухонного посуду, а наявність тут гончарного іноземного посуду, виготовленого на гончарному крузі та римські монети - денарії, сестерції, асси, свідчать про активний товарний обмін місцевого населення із візантійськими містами Північного Причорномор'я та Римською імперією. Наявність серед музейних експонатів десятків срібних, бронзових, мідних, латунних та залізних прикрас із черняхівських та готських поселень II - IV ст. н. е., свідчать про наявність у нашому краї вмілих ковалів та ювелірів.

Ключові слова: археологічна пам'ятка, неоліт, енеоліт, трипільська культура, курган, черняхівська культура, вельбарська культура, кераміка, кам'яні знаряддя, фібула, стріла, спис, сокира.

На початку XX ст. відомий подільський краєзнавець Є. Сіцінський дослідив значну територію Поділля і склав археографічну карту Подільської губернії, позначивши на ній групу із чотирьох курганів по дорозі з м. Бара у Вовковинці, поблизу с. Комарівці Барського району [1].

В "Історії міст і сіл Української РСР: Вінницької області" (1972 р.) є згадка про те, що на території міста Бар розкопано курган доби бронзи, а в урочищі "Рів" знайдено залишки давньоруського поселення X - XI ст. Поблизу с. Комарівці виявлено поселення трипільської культури [2].

У 1965 р. були здійснені перші археологічні дослідження на території нашого краю. Викладач Вінницького політехнічного інституту В. Д. Гопак в ході археологічної розвідки відкрив три трипільських поселення: два поблизу с. Ялтушків (Ялтушків I, II) та одне біля с. Пилипи [3]. В ході розвідки на поверхні простежені залишки глиняних "площадок", було

зібрано фрагменти кераміки, зернотерок та кісток тварин. Пам'ятка попередньо віднесена до пізнього етапу трипільської культури – III тис. до н. е.

У 1978 р. В. П. Прилипка було досліджено житло з поселення трипільської культури Ялтушків I. Поселення розташоване у 4 км на південний схід від села, в урочищі "Борисове поле", на виступі плато правого берега р. Лядова. Площа поселення – 100-120 га. Це дозволяє віднести його до поселень-гігантів та вважати найбільшим з нині відомих трипільських пам'яток Подністров'я. Житло було поділене на дві камери. Там знайдено крем'яні ножі, вкладиші серпів, відбійник, миски, кубки, амфори, кратери, горщики, біноклеподібні посудини. На особливу увагу в даному поселенні претендують денця з відбитками тканин. У Ялтушкові було знайдено та досліджено шістнадцять таких відбитків, п'яти різних типів переплетення ниток: килимове переплетення, просте полотняне переплетення, поєднання трьох ткацьких технік, в'язання спицями [4].

Неоцінений внесок у дослідження нашого краю на поч. 80-х рр. XX ст. зробив С. М. Рижов, опублікувавши у своїй праці дослідження чотирьох трипільських поселень по р. Лядовій. Автор подає докладний опис місця розташування поселень, закладених розкопів та знайдених матеріалів, вміщена також інформація про датування пам'яток. На основі його роботи "Енциклопедія трипільської цивілізації" було надруковано опис поселень Бригідівка, Ходаки та Ялтушків I [5].

Визначний вінницький археолог, професор І. І. Заєць у праці "Трипільська культура на Поділлі" (2001р.) описав п'ять пам'яток трипільської культури з території Барського району [6].

У 1983 р. Вінницьким загonom Лісостепової Правобережної експедиції ІА АН України: Б. В. Магомедов, С. М. Рижов, Б. І. Лобай - та співробітниками Вінницького краєзнавчого музею велися дослідження трипільських поселень по р. Лядова біля с. Ходаки. Поселення знаходиться у 2,5 км на південний захід від села, в урочищі "Дубки" та займає схил плато, вздовж заплави лівого берега р. Лядова. Має площу 7 га та займає лише східні схили плато. На поверхні зафіксовано залишки глинобитних жител, поселення мало кругове планування. Під шаром обмазки зафіксовано округлу яму, в якій виявлено багато фрагментів кераміки, шматків глини, частину глиняної жіночої статуетки, кам'яний розтирач, уламок глиняної чоловічої фігурки, зубчастого серпа та ножа, а також миски, кубки, біконічні та сфероконічні посудини, амфори, грушоподібні та біноклеподібні посудини, кратери. Поселення відноситься до 3700 - 3600 рр. до н.е. [7].

Крім розкопок загін проводив розвідки по р. Лядовій між селами Ходаки та Ялтушків. Внаслідок чого було відкрито та досліджено велике трипільське поселення, площею близько 40 га. Поселення знаходилося в 1,5 км на південний схід від с. Бригідівка, на правому березі річки. Житла розміщені по концентричних колах. Археологи виявили глинобитні житла, які мали земляну підлогу, масивне міжповерхове перекриття, що складалося з дерев'яного каркасу, обмазаного шаром глини, та легке перекриття горища. Поселення відноситься до 4200-4100 рр. до н. е. [8].

У 1987 р. студентами історичного факультету Вінницького державного педагогічного інституту В. А. Косаківським та С. Захарчуком було проведено дослідження трипільського поселення поблизу с. Польове вздовж лівого берега р. Лядової, понад гранітним кар'єром. В ході дослідження зафіксовано залишки 19 глинобитних жител, забудованих по трьох концентричних колах. Серед підйомного матеріалу переважали фрагменти кераміки. Цікавою знахідкою є голівка статуетки та ручка амфори [9].

Наступні дослідження згадуваного уже трипільського поселення Ялтушків I були проведені у 1993 р. В.О. Шумовою та у 1994 р. експедицією Вінницької обласної археологічної інспекції під керівництвом В. Загоруйко та В. Прилипко [10].

Вивченням пам'яток черняхівської культури, вельбарського типу у 1997 - 1999 рр. займалися археологи П. І. Хавлюк та В. П. Восколуп. У своїх розвідках В. Восколуп подав широкий опис розкопів та знахідок вздовж р. Рів від с. Гайового до Гармак, вказавши на датування зазначених пам'яток [11].

Влітку 1997 р. П. І. Хавлюком та В. П. Восколупом в результаті археологічної розвідки було відкрито три черняхівських поселення вельбарського типу біля сіл Гармаки і Гайове. Вивчення даних пам'яток продовжувалося влітку 1998 та 1999 р. Поселення біля с. Гармаки в урочищі "Калинівка" розташоване на пологому березі і має площу близько 10-20 га. Під час розкопок 1998 р. тут виявлено залишки наземного житла. Культурний шар складається із глиняної обмазки стін, кераміки, вугілля, попелу та кісток тварин. Друге поселення поблизу с. Гайове знайдено в урочищі "Барське". Воно займає площу близько 3 га шириною вздовж р. Рівець. На поселенні розкопано у 1998 р. наземне житло площею 7 на 5 м. Поблизу житла знайдено три залізні ножі з горбатою спинкою, керамічне грузило від вертикального ткацького верстата, кістки тварин та дві бронзові фібули [12].

У цьому ж урочищі, але на відстані 1,5 км, виявлені сліди третього поселення. Всі три поселення характеризуються переважною більшістю ліпної кераміки, вся кераміка, виготовлена на гончарному крузі – завезена із Північного Причорномор'я. Поселення датуються кін. II – сер. III ст. Поселення такого типу відомі також у с. Комарівці в урочищі "Трабарка". Неподалік від с. Гайове в урочищі "Барське" у 1997 - 1998 рр. П. І. Хавлюк та В. П. Восколуп відкрили два поселення трипільської культури, на мисі лівого берега р. Рівець [13].

У 2007 р. в ході археологічної розвідки В. Рудь на північ від с. Колосіївка виявив матеріали скіфського періоду. Зафіксовано залишки глиняної обмазки одного житла. Інша пам'ятка була знайдена за 1,5 км на північний схід від с. Гармаки і відноситься до черняхівської культури. Матеріали знаходились на глибині 0,5 м від сучасної поверхні, на дні водовідвідного рову від ставка. Серед знахідок переважають фрагменти кераміки сірого, коричневого та чорного кольорів від ліпного посуду. Більшість знахідок - це фрагменти античних амфор світло-жовтого кольору [14].

У 2010 - 2013 рр. до фондів Барського районного історичного музею надійшли понад 100 речей: кам'яні, срібні, бронзові, мідні, латунні та залізні предмети, римські монети. Серед речових пам'яток домінують крем'яні знаряддя праці періоду неоліту (VI – V тис. до н. е.), шліфовані сокири з отворами, зубила, серпи, мотики, скребки, фрагменти ліпного посуду оранжевого кольору та статуетки часу трипільської культури (IV - III тис. до н. е.) (Див. дод. В). Нещодавно музей поповнився фрагментом бивня мамонта, решками щелеп собаки і людини, кам'яною ритуальною фігуркою з отвором в середині (див. дод. А, Б).

Скіфська культура V - III ст. до н.е. представлена в Барському історичному музеї експозицією, світлинами із найціннішими пам'ятками, виявленими на території України, а також серією курганів, зафіксованих археологами в різні часи, на території Барського району (див. дод. Г.).

Ранні слов'янські поселення черняхівської доби, представлені в нашому музеї залишками залізних наконечників до стріл, списів, сокирою із своєрідним ритуальним орнаментом, ножами, предметами побуту, кінської зброї, бронзовими пряжками, фібулами, мідними та

латунними гудзиками, кільцями різних діаметрів, дзвіночками та фрагментами гончарних виробів (ліпний посуд, прясельця) (див. додаток Д, Е).

Готи - германські племена, які проживали на українських теренах у II - IV ст. н. е., представлені в музейній експозиції залізними виробами, бронзовими і залізними фібулами, фрагментами глиняного ліпного (жовто-оранжевого кольору) та, завезеного із Північного Причорномор'я і Римської імперії, гончарного посуду сірого і оранжевого кольорів. Ці речі виявлені в кінці 90-х р. XX ст. на трьох готських поселеннях між с. Гайове та Гармаки Барського району і передані до музею археологом В. Восколупом.

Отже, короткий аналіз досліджень та пам'яток археології, виявлених в різні часи на території Барської землі Поділля, яскраво свідчать про те, що цей благодатний край здавна був заселений людьми. По-друге, залишки гончарних виробів свідчать про наймасовіший промисел місцевого населення - виготовлення ліпного столового і кухонного посуду, а наявність тут гончарного іноземного посуду, виготовленого на гончарному крузі та римські монети (денарії, сестерції, асси), свідчать про активний товарний обмін місцевого населення із візантійськими містами Північного Причорномор'я та Римською імперією [15].

По-третє, основним заняттям населення було землеробство і скотарство. В ряді черняхівських поселень знайдено залізні ножі, серпи, наральники, відбитки соломи, зерен злакових культур в обмазці зі стін жител (Див. дод.6,7). Частина продуктів сільського господарства йшла на обмін у грецькі міста Північного Причорномор'я, інші - до Римської імперії, особливо це стосувалося продуктів землеробства. Про розвиток скотарства свідчать знахідки археологами близько тисячі елементів кісток великої рогатої худоби, свиней, кіз, овець, рідше коней [16].

По-четверте, наявність десятків срібних, бронзових, мідних, латунних та залізних прикрас із черняхівських поселень II-IV ст. н. е., виявлених поблизу сіл Митки, Кузьминці, Гулі, Верхівка, Гайове, Гармаки, яскраво свідчать про наявність у нашому краї вмiлих ковалів та ювелірів (див. дод. Д, К, Л). Про розвиток ткацтва у трипільців свідчать знайдені прясельця та залишки різних ниток тканин на стінках ліпного глиняного посуду на території с. Ялтушкова.

1. Сецинский Е. Археологическая карта Подольской губернии / Е. Сецинский. – М., 1901. – С. 26.
2. Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область / [Гол. ред. кол. тому Олійник А. Ф.] – К., 1972. – С. 113, 136.
3. Рижов С. М. Дослідження трипільських поселень по р. Лядовій у Середньому Подністров'ї / Рижов С. М. // Подільська старовина: Науковий збірник. – Вінниця, 1993. - С. 85-93.
4. Енциклопедія трипільської цивілізації. – К., 2004. - Т. II. – 654 с.
5. Заєць І. І. Трипільська культура на Поділлі / І. І. Заєць. – Вінниця, 2001. – 184 с.
6. Косаківський В. А., Очеретний В. В., Прилипка В. П. // Подільська старовина: Збірник наукових праць. – Вінниця, 1998. - С. 29-40.
7. Прилипка В. П. Дослідження трипільського поселення біля с. Ялтушків / Прилипка В. П., Рижов С. М. // Тези доповідей VI Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 1985. – С. 13-15.
8. Рижов С. М. Дослідження трипільських пам'яток по р. Лядовій / Рижов С. М. // Тези доповідей дев'ятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1990. – С. 11.
9. Рижов С. М. Дослідження трипільських поселень по р. Лядовій у Середньому Подністров'ї / Рижов С. М. // Подільська старовина: Науковий збірник. – Вінниця, 1993. - С. 85-93.
10. Рижов С. М. Дослідження трипільського поселення біля села Бригідівки на річці Лядовій у Середньому Подністров'ї / Рижов С. М. // Тези доповідей дванадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1993. – С. 15-16.
11. Рижов С. М. Дослідження трипільських поселень по р. Лядовій у Середньому Подністров'ї / Рижов С. М. // Подільська старовина: Науковий збірник. – Вінниця, 1993. - С. 85-93;

12. Восколуп В. П., Археологічна розвідка в басейні річки Рову / Восколуп В. П., Хавлюк П. І. // Тези доповідей і повідомлення вісімнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1998. – С. 25.
13. Восколуп В. П. Археологічні дослідження черняхівського поселення біля с. Гармаки Барського району Вінницької області // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Випуск II. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2000. – С. 25-31.
14. Восколуп В. П. Вельбарські поселення на р. Рів // Тези доповідей і повідомлень дев'ятнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. / Восколуп В. П. – Вінниця, 1999. – С. 25-26.
15. Бар. Барська земля - крізь призму століть / [за наук. ред. М. Дмитрієнко] // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. – Бар, 2008. – 448с.
16. Археологія України. Начальний посібник для студентів історичних спеціальностей вузів / [За ред. Л. Л. Залізняка] – К.: Либідь, 2005. – 504с.

Monuments of material culture left over from ancient peoples who inhabited the territory of the Bar's land of Podillya are important historical sources. Scientists can objectively examine the major stages of formation and development of human civilization on the territory of Ukraine and our region in particular. The author make an attempt to analyze over 40 Tripol , Cherniakhiv , Gothic settlements, Scythian burial mounds, a number of archaeological monuments discovered by archaeologists and ethnologists, historians in the Bar area at different periods , placed in the founts and exhibitions of Bar District Historical Museum and other institutions of Vinnytsia Oblast .

The territory of Bar district is rich in archaeological monuments which appurtenants to VI millenia BC - VI century. BC

A substantial contribution into studying archaeological monuments of Barschyna was made by the following famous Podillian archaeologists: Y. Sitsynskyi, V. Zahoruiko, V. Prylypko, P. Khavluk, I. Zaiets, D. Hopak, S. Ryzhov, B. Lobai, B. Mahomedov, V. Kosakivskyi, V. Shumova, V. Voskolup, L. Vynohorodska.

During the 20th – beginning of the 21st centuries, almost ten archaeological expeditions were working in the territory of the region. They were organized by the Vinnytsia State Regional Museum of Local-History, the Institute of History, Ethnology and Law of the Mykhailo Kotsubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University and the Institute of Archaeology of the National Academy of Science of Ukraine. The results of these studies are reflected in the scientific reports of expeditions, regional, district and city periodicals, collections of Vinnytsia Local-History Conferences, in the materials of the 1st Intemational Conference "Bar. Land of Bar in the Light of Centuries" (2008).

According to our calculations, in the land there have been registered 40 settlements of ancient people – tumuls, 6 settlement of the age of Buh-Dniester neolith (6th – 5th millennia BC) (villages of Kosharyntsi, Kuzmyntsi, Mizhliissia, Malchivtsi, Vereshky and Martynivka), 12 Trypillian settlements of the age of aeneolith (4th – 3rd millennia BC) (villages of Yaltushkiv I,II,III., Bryhydivka, Mankivtsi, Komarivtsi, Khodaky, Voinashivka, Pylypy, Polove, Haiove and Kolosivka), 5 ones of bronze age (2nd – 1st millennia BC) (villages of Vasutyntsi, Symenky, Seferivka, Barski Chemerysy, city of Bar), 5 settlements and 4 tumuli of the pre-Scythian (8th – 7th centuries BC) and Scythian period (7th – 3rd centuries BC) (villages of Komarivtsi, Kolosivka, Haiove, Ukrainske and Ivanivtsi).

Numerous findings settlements of Eastern Slavs, descending to Cherniakhivska, Velbarska and Komarivska cultures of 2nd – 5th centuries AD, revealed along the rivers of Moschanka, Ladova, Riv and their tributaries near the villages of Mytky (tract "Zoloti Kluchi"), Harmaky, haiove, tract "Barske", Mankivtsi, Yaltushkiv, Seferivka, Verkhivka, Kuzmyntsi, Huli, the city of Bar (Kapsanivka).

The fragments of pottery items in the expositions of the Bar District Museum are the evidence of the most popular trade of the local population – creation of the molded table and kitchen ware; and the presence of foreign ceramic dishes, made on a throwing wheel, as well as Roman coins – denarius, sesterces and asses are evidence of active exchange of goods between the local inhabitants and the Byzantine cities of the Northern Black Sea Coast as well as the Roman Empire.

Among the museum exhibits, the presence of scores of silver, bronze, copper, brass and iron jewelry from Cherniakhivske and Gothic settlements of 2nd – 4th centuries AD is evidence of presence of skilled blacksmiths and jewelers in our land.

Key words: archaeological monument, neolith, aeneolith, Trypillian culture, tumulus, Cherniakhivska culture, Velbarska culture, ceramics, stone tools, fibula, arrow, spear, axe.

1. Setsynskyi E. Arkheolohycheskaia karta Podolskoi hubernyy/ E. Setsynskyi. – M., 1901. – S. 26.
2. Istoriia mist i sil Ukrainskoi RSR. Vinnytska oblast. – K., 1972. – S. 113, 136.
3. Ryzhov S. M. Doslidzhennia trypilskykh poselen po r. Liadovii u Serednomu Podnistrovi // Podilska starovyna: Naukovyi zbirnyk. – Vinnytsia, 1993. - S. 85-93.
4. Entsyklopediia trypilskoi tsyvilizatsii. – K., 2004. - T. II. – 654 s.
5. Zaiets I. I. Trypilska kultura na Podilli/ I. I. Zaiets. – Vinnytsia, 2001. – 184 s.
6. Kosakivskyi V. A., Ocheretnyi V. V., Prylypko V. P. Vidbytky tkanyn na keramitsi z piznotrypilskoho poselennia Yaltushkiv na Podilli // Podilska starovyna: Zbirnyk naukovykh prats. – Vinnytsia, 1998. - S. 29-40.

7. Prylypko V. P., Ryzhov S. M. Doslidzhennia trypils'koho poselennia bilia s. Yaltushkiv // Tezy dopovidei VI Podil'skoi istoriko-kraieznavchoi konferentsii. – Kamianets-Podil'skyi, 1985. – S. 13-15.
8. Ryzhov S. M. Doslidzhennia trypils'kykh pamiatok po r. Liadovii // Tezy dopovidei deviatoi Vinnytskoi oblasnoi istoriko-kraieznavchoi konferentsii. – Vinnytsia, 1990. – S. 11.
9. Ryzhov S. M. Doslidzhennia trypils'kykh poselen po r. Liadovii u Serednomu Podnistrovi // Podil'ska starovyna: Naukovyi zbirnyk. – Vinnytsia, 1993. - S. 85-93.
10. Ryzhov S. M. Doslidzhennia trypils'koho poselennia bilia sela Bryhydivky na richtsi Liadovii u Serednomu Podnistrovi // Tezy dopovidei dvanadtsiatoi Vinnytskoi oblasnoi istoriko-kraieznavchoi konferentsii. – Vinnytsia, 1993. – S. 15-16.
11. Ryzhov S. M. Doslidzhennia trypils'kykh poselen po r. Liadovii u Serednomu Podnistrovi // Podil'ska starovyna: Naukovyi zbirnyk. – Vinnytsia, 1993. - S. 85-93;
12. Voskolup V. P., Khavliuk P. I. Arkheolohichna rozvidka v baseini richky Rovu // Tezy dopovidei i povidomlennia visimnadtsiatoi Vinnytskoi oblasnoi istoriko-kraieznavchoi konferentsii. – Vinnytsia, 1998. – S. 25.
13. Voskolup V. P. Arkheolohichni doslidzhennia cherniakhivskoho poselennia bilia s. Harmaky Barskoho raionu Vinnytskoi oblasti // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Vypusk II. Serii: Istoriia: Zbirnyk naukovykh prats / Za zah. red. prof. P. S. Hryhorchuka. – Vinnytsia, 2000. – S. 25-31.
14. Voskolup V. P. Velbarski poselennia na r. Riv // Tezy dopovidei i povidomlen deviatnadtsiatoi Vinnytskoi oblasnoi istoriko-kraieznavchoi konferentsii. – Vinnytsia, 1999. – S. 25-26.
15. Bar. Barska zemlia - kriz pryzmu stolit/za nauk. red. M. Dmytrienko // Materialy I Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii. – Bar, 2008. – 448s.
16. Arkheolohiia Ukrainy. Nachalnyi posibnyk dlia studentiv istorychnykh spetsialnostei vuziv / Za red. L. L. Zaluzniaka. – K.: Lybid, 2005. – 504s.

Бакалець А.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ БАРСКОЙ ЗЕМЛИ ПОДОЛИИ: ЗА МУЗЕЙНЫМИ МАТЕРИАЛАМИ

(VI ТЫС. ЛЕТ. ДО Н.Э. – VI В. Н. Э.)

Памятники материальной культуры, которые остались от древних народов, которые населяли территорию Барской земли Подолии, есть важными источниками, с помощью которых учёным удаётся объективно исследовать важные этапы становления и развития человеческой цивилизации на территории Украины и нашего края. Автор делает попытку проанализировать большие 40 трипольских, черняховских, готских поселений, скифских курганов, археологических источников, открытых археологами и краеведами-историками на территории Барского района в разные периоды, имеющиеся в фондах и экспозициях Барского районного исторического музея и других заведений Винницкой области. Территория Барского района богата археологическими памятками VI тыс. лет до н.э. – VI в. н.э.

Большой вклад в исследования археологических памятников Барщины сделали известные подольские археологи: Е. Сецинский, В. Загоруйко, В. Прилипко, П. Хавлюк, И. Заец, Д. Гопак, С. Рыжов, Б. Лобай, Б. Магомедов, В. Косаковский, В. Шумова, В. Восколуп, Л. Виноградская. На протяжении XX - нач. XXI вв. на территории района работало около десяти археологических экспедиций, организованных Винницкой обласной археологической инспекцией, краеведческим музеем, институтом истории, этнологии и права Винницкого государственного педагогического университета им. Михаила Коцюбинского и Институтом археологии НАН Украины. Результаты этих исследований отражены в научных отчётах экспедиций, обласных, районных, городских периодических изданиях, сборниках Винницких историко-краеведческих конференций, в материалах I Международной конференции "Бар. Барская земля - сквозь столетия" (2008).

За нашими подиццями в крає зареєстровано 40 поселень древніх людей - кургани та 6 поселень доби Буго-Дністровського неоліта (VI-V тис. лет до н.э.) (с. Кошаринці, Кузьминці, Межлесье, Мальчовці, Верешки, Мартыновка), 12 – трипольських поселень времён энэоліта (IV - III тис. лет до н.э.) (с. Ялтушков I, II, III, Бригидовка, Маньковці, Комаровці, Ходаки, Войнашовка, Пилипи, Полевое, Гаєвое, Колосієвка), 5 - времени бронзы (II - I тис. лет до н.э.) (с. Васютинці, Сименки, Сеферовка, Барские Чемерисы, г. Бар), 5 поселень та 4 курганов доскифського (VIII - VII вв. до н.э.) та скифського періода (VII – III вв. до н.э.) (с. Комаровці, Колосієвка, Гаєвое, Українське, Івановці). Много поселень восточных славян, которые относятся к черняховской, вельбарской, комаровской культур II-V вв. н.э., открытых у р. Мощанка, Лядова,

Ров, их источников, возле сёл Мытки (урочище "Золотые ключи"), Гармаки, Гаевое, урочище "Барское", Маньковцы, Ялтушков, Сеферовка, Верховка, Кузьминцы, Гули, г. Бар (Катцановка).

Фрагменты гончарных изделий в экспозициях Барского районного исторического музея свидетельствуют о масштабном промысле местного населения - изготовление лепного столовой и кухонной посуды, а присутствие здесь иноземной посуды, изготовленной при помощи гончарного круга и римские монеты - денариусы, сестерции, ассы, свидетельствуют об активном товарном обмене местного населения с византийскими городами Северного Причерноморья и Римской империей. Присутствие среди музейных экспонатов десятков серебряных, бронзовых, медных, латунных и железных украшений, изделий с черняховских и готских поселений II-IV вв. н.э., свидетельствуют о наличии в нашем крае умелых кузнецов и ювелиров.

Ключевые слова: археологическая памятка, неолит, энеолит, трипольская культура, курган, черняховская культура, вельбарская культура, керамика, каменные орудия, фибула, стрела, копё, топор.

© Бакалець О. А.

Стаття надійшла до редколегії 13. 05. 2014 р.

Додатки

Додаток А. Експозиція Барського районного історичного музею, присвячена пам'яткам неоліту (VI–V тис. до н.е.) та енеоліту (IV–III тис. до н.е.), виявленим на території краю.

Додаток Б. Кам'яна ритуальна фігурка людини (із отвором в середині та збоку) доби Буго-Дністровського неоліту (VI - V тис. до н.е.) із с. Верешки Барського району

Додаток В. Кам'яні знаряддя праці та гончарні вироби трипільської культури з експозиції Барського районного історичного музею

Додаток Г. Скіфські кургани IV - III ст. до н.е. між с. Комарівці Барського району та с. Волковинці Деражнянського району Хмельницької області

Додаток Д. Експозиція Барського районного музею, присвячена скіфській добі української історії (V- III ст. до н.е.), зарубинецькій (II ст. до н.е. - II ст. н.е.), черняхівській (II – IV ст. н.е.) та вельбарській культурі (II - III ст. н.е.).

Додаток Е. Металеві вироби із черняхівських поселень, виявлених на території Барщини

Додаток І. Залізні наконечники до стріл, списа та ніж із черняхівського поселення "Золоті ключі", виявлені поблизу с. Митки Барського району

Додаток К. Бронзові прикраси, фібули, кільця, пряжки, свинцеві грузила із черняхівських поселень II – IV ст. н.е.

Додаток Л. Ритуальна сокира-колун з орнаментом із черняхівського поселення

